

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:41
sssjournal.com

pp.4322-4342
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 18/06/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 30/08/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 30.08.2019

ŞEYHÎ'NİN HÜSREV Ü ŞİRİN'İNDE YER ALAN GAZELLERİN TEMA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF THE THEME'S CONTEXT BY GHAZALS IN SHEIKHI'S KHUSRAW AND SHIRIN

Doktora Öğrencisi, Abdulkadir KORKMAZ

İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi, İstanbul/TÜRKİYE
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6990-3169>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1664>

Reference : Korkmaz, A. (2019). "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'inde Yer Alan Gazellerin Tema Bağlamında Değerlendirilmesi", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(41): 4322-4342.

ÖZ

Şeyhî, 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında Eski Anadolu Türkçesi sahasında eser vermiş olan önemli şairlerden biridir. Şairin bir adet Türkçe Dîvân'ı, bunun dışında Harnâme ve Hüsrev ü Şirin adıyla bilinen iki mesnevîsi bulunmaktadır. Sanatçının Hüsrev ü Şirin mesnevîsinde 27 adet gazel yer almaktadır. Bu gazeller aynı zamanda sanatçının Dîvân'ında da bulunmaktadır. Türk edebiyatında mesnevî türünün içerisine gazel ekleme alışkanlığı bugünkü bilgilerimize göre 13. yüzyıldan itibaren görülen bir edebî gelenektir. Şeyhî'de bu geleneğe uyarak bir başka Türk şair Nizâmî'nin Farsça kaleme aldığı Hüsrev ü Şirin'i yeniden yorumlamıştır. Bu makalede Şeyhî'nin mesnevîde gazel kullanma sebepleri tema bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken gazellerin yer aldığı tüm bölümlerde matla ve makta beyitler verilmiş ardından mesnevînin gazelden önceki beyitleri verilerek geçişler gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Hüsrev ü Şirin'de yer alan gazellerin Dîvân'da buldukları yerler tespit edilerek mukayese yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyhî, Hüsrev ü Şirin, Dîvân Edebiyatı, Mesnevîlerde Gazel Kullanımı

Kısaltmalar: D.: Dîvân

ABSTRACT

Sheikhi is one of the important poets who produced works in the field of Old Anatolian Turkish between the late 14th and early 15th centuries. The poet has one Turkish Dîvân and two mathnavi known as Harnâme and Khusraw & Shirin, in which there are 27 ghazals. These ghazals are also found in the artist's Dîvân. According to our knowledge, the habit of adding ghazals into the mathnavi genre in Turkish literature is a literary tradition that has been seen since the 13th century. Sheikhi who followed this tradition, reinterpreted Khusraw and Shirin, which had been written in Persian by another Turkish poet named Nizâmî. In this article, the reasons why Sheikhi used ghazals in mathnavi were tried to be evaluated in the context of the theme. While doing so, the first and last couplets of all mentioned ghazals were given then, in order to show the transition, the mathnavi's couplets were given before he started producing ghazal's. In addition by locating his ghazals in the Dîvân, a comparison is made.

Keywords: Sheikhi, Khusraw and Shirin, Ottoman Classical Literature, Use of Ghazals in Mathnavis

1.GİRİŞ

Mesnevî, sözlükte “ikişer ikişer” anlamındaki mesnâ kelimesinden türemiş ve İran sahasında bir edebî tür olarak ortaya çıkmıştır. (Ateş, A. 1971: 127) İlk olarak Firdevsî tarafından derlenen ünlü İran destânı Şeh-nâme bu türün öncülüğünü yapmış ve kısa sürede mesnevî yazma alışkanlığı çoğalarak çok sayıda eser ortaya konulmuştur. İslâmî dönem Türk edebiyatında yazılan ilk eser olan Kutadgu Bilig mesnevî nazım biçimiyle Şeh-nâme vezni örnek alınarak yazılmış ve bu şekilde mesnevî nazım biçimi Türk edebiyatına girmiştir.

İlk zamanlarda yazılan mesnevîlerde üç hususa dikkat edilmekteydi. Bunlar; mesnevîdeki tüm beyitlerin aynı ölçüyle yazılması, bu ölçülerin konu ve içeriğe göre belirlenmesi ve son olarak mesnevîlerin içerisinde gazel, kaside gibi farklı nazım biçimlerinin bulunmamasıydı. (Çiçekler, M. 2004: 127-128) Fakat 11. yüzyılda İranlı Şair Ayyukî, “Varka ve Gülşah” adlı mesnevîsine on adet gazel yerleştirerek bu alışkanlığı değiştirmiştir. (Çiçekler, M. 2004: 320) Türk edebiyatında mesnevî türünün içerisine gazel yazma alışkanlığı bugünkü bilgilerimize göre 13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da Ahmet Fakih’in Hicaz’daki kutsal mescitleri anlattığı “Kitâbu Evsâfu Mesâcidü’s-Şerife” adlı mesnevîsine iki gazel yerleştirmesiyle başlamıştır. (Mazıoğlu, 1974: 23-26) Ardından bu alışkanlık Türk edebiyatında diğer şairler tarafından da tercih edilerek yaygın hale gelmiştir.

İsmail Ünver gazellerin mesnevîdeki işlevini şu şekilde açıklamıştır:

1. Bu gazeller genellikle kahramanın ağzından okunur. Bu tip gazeller ya aşığın ağzından dökülen aşk mektubudur ya da bir aşk mektubunun içerisinde yer alırlar. Bazen iki sevgilinin karşılıklı olarak gazel okudukları da olmuştur. Bunun dışında ana kahramanların duygularına tercüman olmak için geri planda kalan kahramanlar tarafından dillendirildikleri de görülür. Mesnevîlerde doğrudan şairin ağzından okunmuş gazeller de görülmektedir.
2. Mesnevîlerde gazele geçilmeden önce şair bunu son beyitte haber verir. Böylece gazelle mesnevi arasında bağlantı kurulur.
3. Mesnevîlerde yer alan gazellerin çok az bir kısmında şairin mahlası bulunur. Bu gazellerin az bir kısmı mesnevîyle aynı vezinde yazılırken büyük bir çoğunluğu farklı vezinlerle yazılmıştır.
4. Mesnevîlerde gazel kullanımı ilk olarak İran sahasında görülmeye başlanmıştır. Fakat Türk şairler bu tekniği daha yoğun kullanmışlardır. Hatta bazı Türk şairlerin gazelleri aynı zamanda dîvânlarında da yer almaktadır. (Ünver, İ. 1986: 445-446)

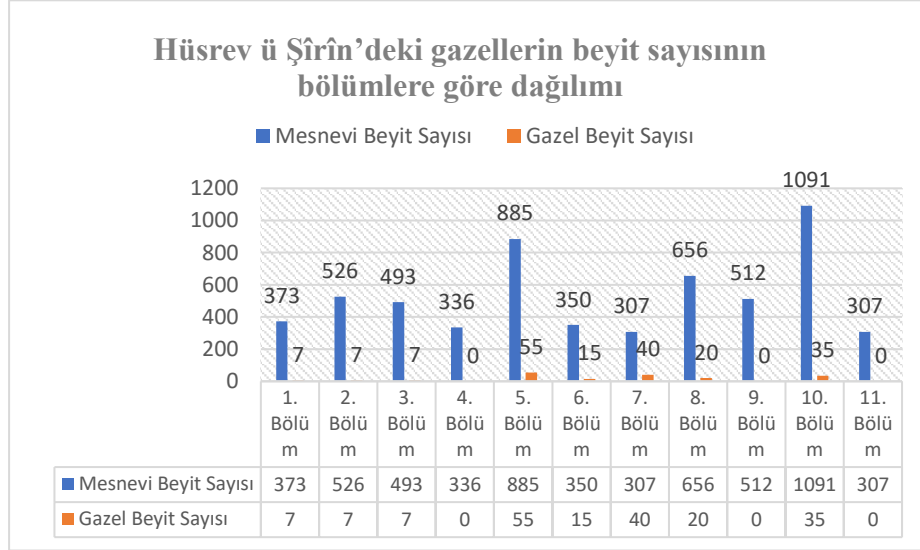
Aslen Kütahyalı olan Şeyhî, 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında eserlerini vererek Klasik Osmanlı edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Şeyhî’nin Dîvân’ı ile ilgili en kapsamlı çalışma 2003 yılında Halit Biltekin tarafından yapılmıştır. Biltekin, Dîvân’ın toplam 11 nüshasını tespit etmiş ve sekiz nüshayı görerek tenkitli metin hazırlamıştır. Dîvân’daki tenkitli metin 15 kasîde, 4 tercî-i bend, 2 terkîb-i bend, 1 mesnevî, 2 müstezât ve 202 gazelden oluşmaktadır. (Biltekin, 2003:2-6) Biltekin’in hazırladığı bu Dîvân, 2018 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından Ankara’da basılmıştır. Bu makalede de Halit Biltekin’in tenkitli metinlerinden hareket edilmiş, Hüsrev ü Şîrin’de yer alan gazellerin Dîvân’daki yerleri tespit edilerek mukayese yapılmıştır.

Şeyhî’nin Dîvân’ı dışında Har-nâme ve Hüsrev ü Şîrin adıyla iki mesnevîsi daha vardır. İlk olarak 12. yüzyılda Türk asıllı şair Nizâmî tarafından Farsça yazılan Hüsrev ü Şîrin önce İranlı, sonra da Türk şairler tarafından tekrar kaleme alınmıştır. F. Kadri Timurtaş, Türk edebiyatında Hüsrev ü Şîrin’i yazan şairleri şöyle sıralamıştır: Kutb, Fahrî, Şeyhî, Ali Şir Nevâi, Ahmed Rıdvan, Muîdi, Sadrî, Hayâtî, Harîmî, Âhî, Celîlî, Lâmi’î, Ârif Çelebi, Şânî, İmamzâde Ahmed, Halîfe, İdris Beğ, Fasîh Ahmed Dede, Sâlim, Mustafa Ağa Nâsır, Nâkâm, Ömer Bâki. (Timurtaş, 1963: 35-46) Bizim makale konumuz olan Şeyhî’nin Hüsrev ü Şîrin’i hakkında ilk kapsamlı çalışma F. Kadri Timurtaş tarafından yapılmıştır. Toplam sekiz adet nüshanın tenkitli metnini yaparak çalışmasını şekillendirmiştir. Bu çalışmaya göre eser toplam 6944 beyitten oluşmaktadır. Esas hikâyeden önce içerisinde dua, münacaat, tevhit, naat, sebeb-i telif, medhiyye gibi mesnevî-kasîde biçimlerinin olduğu on üç manzûmelik ve 775 beyitlik kısım bulunmaktadır. Asıl öykünün ele alındığı kısım ise on bir bölümden oluşmaktadır. (Timurtaş, 1963: 4) Hüsrev ü Şîrin’le ilgili bir başka çalışma 2017 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde Tuba Tülübaş tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır. Tülübaş, Ali Emîri Efendi Millet Kütüphanesi’ndeki 243 varaktan ve 6902 beyitten oluşan 1173 nolu nüshayı esas almış ve yer yer de

Timurtaş tarafından neşredilen nüsha ile de karşılaştırma yapmıştır. (Tülübaş, 2017: III) Şeyhî hakkında bir başka çalışma da 2006 yılında Lokman Kütük tarafından yapılmıştır. “Mesnevî’yi Gazelle Okumak: Hüsrev ü Şîrin’deki Gazeller ve İşlevleri” başlıklı bu çalışma ile bizim makalemiz hem yöntem hem de mesnevî ve Dîvân’da yer alan gazellerin mukayesesi bakımından ayrılmaktadır.

2.HÜSREV Ü ŞİRİN’DE YER ALAN GAZELLER

Şeyhî’nin Hüsrev ü Şîrin adlı mesnevîsinde toplam 27 adet gazel bulunmaktadır. Birinci, ikinci ve üçüncü bölümde birer adet gazel yer almaktadır. Beşinci bölüm en çok gazelin yer aldığı bölümdür. Bu bölümde toplam sekiz adet gazel yer almaktadır. Altıncı bölümde iki, yedinci bölümde altı, sekizinci bölümde üç, onuncu bölümde beş gazel yer almaktadır. Dördüncü, dokuzuncu ve on birinci bölümde ise hiç gazel bulunmamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜMDE YER ALAN GAZEL

38 a gazel-i munāsib-i hāl

Matla Beyit

1049 destân olalı ‘âleme dîdârı âyeti
nesh oldu hür kıssası cennet hîkâyeti

Makta Beyit

1055 Şeyhî dürişme zaḥmet ile şerḥ etmege
bir ḥüsni kim dênilmeye biñ yılda gâyeti (Tülübaş, 2017: 88)

Birinci bölümde yer alan bu gazel yedi beyitten oluşmaktadır. Gazel, Dîvân’da 191. sayfada CXCIV numarasıyla verilmektedir. Mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Bu gazel öncesinde mesnevîde yer alan son beyit şu şekildedir:

1048 êderken ḥüsni bağını temâşâ
bu bir kaç beyti ‘âşık kılmış inşâ

Gazelden önce mesnevîdeki hikâyede tahtın varisi olan Hüsrev’in nedimi Şâvur, Hüsrev’e gelerek Ermen diyarının melikesi olan Mehin Bânu ve onun yeğeni Şîrin hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Mesnevînin son beytinde de görüldüğü gibi aşığın duygu yoğunluğunun zirveye çıktığı bu esnada gazel verilmiş ve “Didârı âyeti âleme destân olalı, hür kıssası cennet hikâyeti nesh oldu.” denilmiştir. Mâşuğun yüzünün güzelliği Allah’ın bir ayeti olarak gösterilmiştir. Sevgilinin ayet gibi olan yüz güzelliğinin dillere destan olduğu zamandan beri artık Cennet ve Huri hikayelerinin hükmünün kalmadığı söylenmiştir. Bu anlatımla gazel, mesnevîdeki anlamsal bütünlüğü korumuştur. Ayrıca Şeyhî son bölümde kendi mahlasını da kullanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜMDE YER ALAN GAZEL**47a gazel ḥānden-i muṭrib ez-zebān-ı şirin****Matla Beyit**

1308 ol şüret- i Çîn kim yüzi âyîne-i cāndur
bağduqça ḥaṭāsuz dü cihān naqşı ‘ayāndur

Makta Beyit

1314 ben sâde-dile reng ile naqş oynadı bir büt
bu naqş-ı nigāre gözüm andan nigerāndur (Tülubaş, 2017: 107)

İkinci bölümde yer alan bu gazel yedi beyitten müteşekkildir. Gazel, Dîvân’da 123. sayfada LXVIII numarasıyla verilmektedir. Mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fâ’ülün kalıbıyla yazılmıştır. Şair bu gazelde mahlasını kullanmamıştır. Mesnevînin gazel başlamadan önceki beyti şu şekildedir:

1307 buyurdı muṭribe k’idüp ser-âğaz
bu naqşı éde dil-süz ü ṭareb-sāz

Bu bölümde gazel verilmeden önceki hikâye kısmında Şâvur, Hüsrev tarafınan Şîrin’in yanına Medâyin’e gönderilir. Burada Şâvur, Hüsrev’in resmini üç defa Şîrin’e göstermiştir. Amacı Şîrin’in Hüsrev’e âşık olmasını sağlamaktır. Gazel, Şîrin’in Hüsrev’in resmi gördükten sonraki ruh halini göstermek maksadıyla çalgıcı tarafından coşku ve heyecanla okunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMDE YER ALAN GAZEL**71a gazel ḥānden-i muṭrib be-münāsib-i ḥāl****Matla Beyit**

2012 andan berü ki şaldı gözüme ḥayâli dōst
aldı kararî cāndan ü tenden¹ mecâli dōst

Makta Beyit

2018 bir şemme ḥāk-i pāyî қоһısına қани’em
yil bigi geçmeseydi nesim-i şimāl-i dōst (Tülubaş, 2017: 156-157)

Bu bölümdeki gazel de yedi beyitten oluşmaktadır. Gazel, Dîvân’da 92. Sayfada XI numarasıyla verilmektedir. Mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazelden önceki mesnevînin son beyti ise şu şekildedir:

2011 cevāhirden çi-ger cān dūrci pūrdür
birisi ol güherlerden bu dūrdür

Burada büyük bir özlem karşısında içten gelen duyguların coşkunluğuyla söylenmiş bir gazel karşımıza çıkmaktadır. Gazel öncesinde hikâyede gerçekleşen olaylarda ilk olarak Hüsrev’in babasının kendisi hakkındaki ölüm fermanından kaçarak Ermen taraflarına gitmesi anlatılmaktadır. Bu bölgede bir pınar başında Şîrin’i görmüş ve onun güzelliği karşısında kendisini kaybetmiştir. Ardından Hüsrev, Mehin Bānu’ya misafir olmuştur. Burada Şâvur, Hüsrev’in yanına yetişir ve ona destek olmak ister. Fakat Hüsrev’in aklı hâlâ pınar başında gördüğü Şîrin’dedir. Onun hayâli aklından çıkmamaktadır. İlk beyitte “Dost, gözüme hayâli saldı, andan berü ki tenden ü cāndan mecâli, kararî aldı.” Yani, dostun hayâli gözümde oldukça bende derman da karar da kalmadı denilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜMDE YER ALAN GAZELLER

Beşinci bölüm gazel sayısı açısından en zengin olan bölümdür. Toplam sekiz adet gazel bu bölümde karşımıza çıkmaktadır.

¹ cāndan ü tenden: tenden ü cāndan D.

I.**104b ğazel ħānden-i bārbed ez zebān-ı ħusrev be-munāsib-i ħāl****Matla Beyit**

2985 ğine nesīm-i sa'ādet dem urdı cānumuza
ki uş ħümā-yı şeref ħondı āşyānumuza

Makta Beyit

2991 biz ol bahāra ērişdüĳ ki yēlse yüz biñ yıl
ġüzend ērürmeye ġüz yēli ġül-sitānumuza (Tülübaş, 2017: 227-228)

Beşinci bölümdeki ilk ğazel de yedi beyitten oluşmaktadır. Ēazel, Dîvān'da 173. Sayfada CLXII numarasıyla verilmektedir. Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Bu ğazel öncesinde mesnevîde yer alan beyitler şu şekildedir:

2982 işāret ħıldı şeh aldı ele sāz
nevālar ħıldı 'uşşāĳa ser-āġāz

2983 ħopardı ħıldan eyle āh u efgān
ki asdı bir ħıl ile biñ dil ü cān

2984 düzüp ĳavlinde nev-rūzı 'ameller
dēdi pervīz dilinden ğazeller

Mesnevîdeki olaylarda İnan emirlerinin isyan hareketleri düzenlediĳi ve Ħürmüz'ü tahttan indirerek gözlerine mil çektiĳi görülmektedir. Ħüsrev, babası Ħürmüz'ün yerine tahta çıkarılmıştır. Behram, tüm olayların sorumluluĳunun Ħüsrev'e ait olduğunun söylentisini etrafa yaymıştır. Ardından Ħüsrev'i mağlup etmiştir. Ħüsrev, tahtı Behram'a bırakarak Ermen diyarına gider. Sonraki bölümlerde Ħüsrev ve Şîrin birbirleriyle daha yakınlık kurmuşlar ve ġüzel zaman geçirmişlerdir. Baharın gelişiyle birlikte bir eğlence meclisi tertip edilmiştir. Bu mecliste karşılıklı ğazellerin okunduĳu görülmektedir. Meclisteki ğazeller belli bir musikî ile saz eşliğinde söylenmektedir. Burada ilk ğazel Ħüsrev'in içinde bulunduĳu ruhsal durumu göstermek amacıyla mecliste Bārbed tarafından okunmuştur.

II.**105b ğazel ħānden-i nigīsā ez zebān-ı şîrîn be-munāsib-i ħāl****Matla Beyit**

3006 ħümā-yı 'arş ĳadem mi urdı āstāñumuza
ki şāh-bāz-ı sepīd ērdi āşyānumuza

Makta Beyit

3012 ğöñül ü cān ile yağmaya ħān-ü-mānumuzı²
ĳü ħānumuñ ĳademi basdı ħānedānumuzı (Tülübaş, 2017: 229)

Beşinci bölümde yer alan ikinci ğazeldir. Ēazel, Dîvān'da 174. Sayfada CLXIII numarasıyla verilmektedir. Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazele geçilmeden önceki mesnevî beyti şu şekildedir:

² Dîvān'da bu beyitten önce ħüsn-i makta olan bir beyit daha bulunmaktadır: Ēöñül ü cān dileĳin bulmuş idük iy Şeyhî/ İreli şāh-ı cevān-baĳt-ı kām-rānumuza

3004 der-âgûş eyleyüp anı Nigîsâ
müşerref kıldı bezmi zühre-âsâ

3005 dil açup dâdi çengüñ her kılından
mücâbât-ı gâzel Şîrin dilinden

Gazel, eğlence meclisinde mesnevî kahramanlarından Nigîsâ tarafından Şîrin'in dilinden okunmuştur. Gazelde "Hümâ-yı 'arş âstânumuza kadem mi urdı ki şâh-bâz-ı sepîd âşiyânumuza erdi." Yani, "Arş'in hümâsı, eşiğimize ayak mı bastı ki beyaz doğan yuvamıza teşrif etti." denilmiştir. Hüma kuşu baht ve talihi sembolize etmektedir. Beyaz doğan da sevgiliyi temsil etmektedir. Beyaz doğanların kuş yuvasına girmesi diğer kuşları avlamak maksadıyladır. Burada da temsili olarak doğan, Şîrin'in gönül kuşunu avlamak amacıyla yani onu kendisine aşık etmek için gelmiştir.

III.

106a gâzel hânden-i bârbed ez zebân-ı husrev be-munasib-i hâl

Matla Beyit

3021 'acep midür güzêr kılsa nazâr firdevs-i a'lâdan
ki oldı cân gözi rüşen bugün nûr-ı tecellâdan

Makta Beyit

3027 şikeste göñlüme turreñ vèrürse küşe kaçuñda
bu fethi yig görür göñlüm³ şerefde tâğ-ı kistrâdan (Tülübaş, 2017: 230)

Gazel, Dîvân'da 162. Sayfada CXLI numarasıyla verilmektedir. Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün kalıbıyla yazılmıştır. Bu gazele geçilmeden önceki mesnevî beyitleri şu şekildedir:

3019 şeh êtdi bir muvâfıq nağme der-hâst
muğâlif olmadı êtdi perdesin rast

3020 bu dürrüñ nazmına vèrdi niżâmı
kemâle êrsün dèyü Şeyhî kelâmı

Bu gazel yine aynı mecliste Bârbed tarafından Hüsrev'in ağzından dökülmüştür. Yine bir musikî eşliğinde icra edilmiştir. Gazele geçilmeden önce mesnevînin son beytinde Şeyhî'nin mahlasının geçmesi dikkat çekicidir.

IV.

106b gâzel hânden-i nigîsâ ez zebân-ı şîrîn be-münâsib-i hâl

Matla Beyit

3032 zihî nûr-ı tecellî kim görindi şun'-ı Mevlâdan
ki görse isteye uçmağ melek firdevs-i a'lâdan

Makta Beyit

3038 göñül kıddüñ havâsında nicesi 'âlî himmetdür
ki tozuñ gözine yigdür behişt ü şâh-ı tûbâdan (Tülübaş, 2017: 231)

³ gönlüm: Şeyhî D.

Beşinci gurupta yer alan ikinci gazelle aynı özelliklere sahiptir. Gazel, Dîvân'da 163. sayfada CXLII numarasıyla verilmektedir. Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün kalıbıyla yazılmıştır. Gazele geçilmeden önceki mesnevî beyitler şu şekildedir:

106a 3030 ederken birbirine iki şeh nâz
büzürgâne düzer küçek-dehen sâz

3031 cevâbın şî'rin ol yâr-ı hüceste
nigâr ağzında eder naqş-beste

Hüsrev'in tertip ettiği aynı mecliste karşılıklı gazel okumalar devam etmektedir. Bu gazel de Nigîsâ'nın ağzından Şîrin'in ruh halini yansıtmak amacıyla aynı mecliste söylenmiştir.

V.

109b gazel hânden-i bârbed ez zebân-ı husrev be-munâsib-i hâl

Matla Beyit

3124 dil ü cân ol leb-i mercâna teşne
sanasın qurı tendür câna teşne

Makta Beyit

110a 3130 bu hasretten gözüm yaşında gönüm⁴
sanasın garqadur 'ummâna teşne (Tülübaş, 2017: 238)

Gazel, Dîvân'da 174. sayfada CLXIV numarasıyla verilmektedir. Mefâ'îlün mefâ'îlün fâ'ülün kalıbıyla yazılmıştır. Bu gazele geçilmeden önceki mesnevînin son beyitleri şu şekildedir:

3123 şehûn ol hâline 'avvâd-ı dem-sâz
munâsib bir gazel kıldı ser-âgâz

Şîrin, Hüsrev'le birlikte Aras ırmağında bir geziye çıkarlar. Burada güllerin, lalelerin ve çeşitli çiçeklerin arasında nehir manzarasının tasvir edildiğini görmekteyiz. İşte bu esnada Hüsrev'in ruh halini ortaya koymak için Bârbed tarafından belli bir musikî aleti ve melodi eşliğinde gazel okunduğunu görüyoruz. Gazelin ilk beytinde şair "Dil ü cân ol leb-i mercâna teşne, câna teşne kuru tendür sanasın." demiştir. Yani, "Gönül ve can, sevgilinin mercan dudaklarına susamıştır. Fakat sen cana susayanın kuru ten olduğunu zannedersin." diyerek sevgiliye duyulan duyguları dile getirmiştir.

VI.

110a gazel hânden-i nigîsâ ez zebân-ı şîrin be-munâsib-i hâl

Matla Beyit

3133 gözün kim her dem olur qana teşne
qan ile görmedüm kim qana teşne

Makta Beyit

3139 çü yokdur kısmeti ağzı⁵ ter olmaz
düşerse lüce-i 'ummâna teşne (Tülübaş, 2017: 238-239)

Toplam yedi beyitten müteşekkildir. Gazel, Dîvân'da 175. sayfada CLXV numarasıyla verilmektedir. Mefâ'îlün mefâ'îlün fâ'ülün kalıbıyla yazılmıştır. Gazele geçilmeden önceki mesnevî beyti şu şekildedir:

⁴ gönüm: Şeyhî D.

⁵ ağzı: Şeyhî D.

3132 atup Şirin dilinden andı Çi're
bu resme d'edi ol Çi're naz'ire

Bu gazel de Nigs'â'nın ağzından Şirin'in duygularını g'ostermek maksadıyla saz eşliğinde s'oylenmiŐtir. B'arbed'in Aras Nehri'nin başında H'usrev dilinden s'oylediği gazele cevap niteliği taŐımaktadır. Bunlar karşılıklı olarak okunan gazellerdir.

VII.

112b azel h'anden-i b'arbed ez zeb'ân-ı h'usrev be-mun'asib-i h'al

Matla Beyit

3214 kevkeb-i devlet ü baht oldu münevver bu gece
ki sa'adet günidür bize musahhar bu gece

Makta Beyit

3220 seher-i⁶ mahşere-dek gün bigi b'îdâr olalum
k'oldı 'âlemdeki maŐsüd müyesser bu gece (Tülübaş, 2017: 244-245)

Buradaki gazel de yedi beyitten oluŐmaktadır. Gazel, D'ivân'da 175. sayfada CLXVI numarasıyla verilmektedir. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla yazılmıŐtır. Gazele gečilmeden önceki mesnevî beyitleri Őu Őekildedir:

3210 reb'âbî gine iñletdi reb'âbı
cigerden ŐiŐe sancup ol kebabı

3211 ne zaħm u zaħme k'urur barmağ u kef
alur boynına ŐeŐtâ yüzine def

3212 opuzun eyle burdılar ulağın
ki atladurdu ağlarken amağın

3213 ü Őoħbet h'alî idi y'âr-ı bedden
gazel bu resme geldi b'arbedden

Aras Nehri kenarında karŐılıklı okunan gazellerden sonra H'usrev'in bir aslanı öldürdüğü bölüm karŐımıza ıkmaktadır. Ardından yine bir eğlence meclisi tertip edilmiŐtir. Bu gazele gečilmeden önce bir eğlence meclisinin tertip edildiğini görüyoruz. Eđlence meclisinde kızlar mesel okurlar. Bu mecliste musikî eŐliđinde gazele gečilmiŐtir. B'arbed, H'usrev dilinden "Bu gece kevkeb-i devlet ü baht münevver oldu ki bu gece bize musahhar sa'adet günidür." demiŐtir. Yani "Bu gece mutluluk ve Őans yıldızı ıŐıklandı. ünkü bu gece bize itaate aldığımız bir saadet günidür." demiŐtir.

VIII.

113a azel h'anden-i nigis'â ez zeb'ân-ı Şirin be-mun'asib-i h'al

Matla Beyit

3224 oldı sa'd ılduzınıñ g'urresi garrâ bu gece
k'itdi mâh ile ıran zühre-i zehrâ bu gece

⁶ seher: Şeyhî D.

Makta Beyit

3229 irdi çün cānlara mi'rāc-ī Muḥammed'den dem

ne gerek tenlere⁷ iḥyā-yı Mesīhā bu gēce (Tülübaş, 2017: 245-246)

Bu gazel beşinci bölümde yer alan son gazeldir. Gazel, Dîvân'da 176. sayfada CLXVII numarasıyla verilmektedir. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Diğer gazellerden farklı olarak altı beyitten müteşekkildir. Gazele geçilmeden önceki mesnevî beyitleri şunlardır:

3221 olinca Bârbed 'üdü şeker-bâr

Nigîsâ çengi düzmişdi nigûsâr

3222 heman sâ'atde düzdi kendüzini

çekildi meclise tutdı yüzini

3223 cigerden vērdi bir köynüklü āvāz

bu sözi sūz ile kıldı ser-āgāz

Kızların mesel okumak için toplandığı mecliste Bârbed'in Hüsrev dilinden okuduğu gazele cevap olarak Nigîsâ tarafından Şîrin dilinden musikî eşliğinde söylenmiştir. Nigîsâ, Şîrin'in kendi ruhsal durumunu ortaya koymak amacıyla bu gazeli söylemiştir.

ALTINCI BÖLÜMDE YER ALAN GAZELLER

Bu bölümde iki adet gazel bulunmaktadır.

I.**125a gazel ḥānden-i ḥusrev der-ğurbet ez ḥasret-i şîrin****Matla Beyit**

3549 ḥasretâ derdâ ki vuşlat ni'metini bilmedüm

uğrayası cāna furkat zahmetini bilmedüm

Makta Beyit

3555 vaşlı balı tatlusı eyle étmiş idi⁸ bî-ḥaber

kim ne acıymış belâ-yı furkatını bilmedüm (Tülübaş, 2017: 269-270)

Altıncı bölümdeki ilk gazel de yedi beyitten oluşmaktadır. Gazel, Dîvân'da 156. sayfada CXXIX numarasıyla verilmektedir. Fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazele geçilmeden önceki mesnevî beyti şu şekildedir:

124b 3549 kıılırken nāle vü zārī vü feryād

bu birkaç beyti étđi derd ile yād

Buradaki gazellere geçilmeden önce kızlar mecliste sırasıyla Hümayun, Gülendâm, Perîzâd, Semen-simâ, Hüten Hatun, Dilşâd, Dilârâm, Cihânbaht, Şekernâz, Şeh-nevâz, Şâvur, Hüsrev ve Şîrin'in mesellerini okurlar. Daha sonra eğlence meclisinde Şîrin ve Hüsrev'in birbirlerine naz ve sitem dolu konuşmaları gerçekleşmiştir. Şîrin, Hüsrev'in tahtına sahip çıkması gerektiğini belirtmiştir. Sonunda Şîrin serzenişte bulunarak öfkeyle meclisi terk etmiş ve oradan uzaklaşmıştır. Hüsrev bu ayrılıktan sonra gurbette onun yokluğunda büyük bir hasret ve acı çekmiş ve dilinden bu gazeller dökülmüştür: "Hasretâ! Derdâ! Vuşlat ni'metini bilmedüm. Cāna uğrayasın ki fürkat zahmetini bilmedüm." Yani Hüsrev şöyle demiştir: "Ey dert! Ey hasret! Canıma uğrayasın ki ayrılığın sıkıntısını bilmedim. Kavuşma nimetini de anlamadım."

⁷ tenlere: Şeyhî'ye

⁸ eyle étmiş idi: Şeyhî'ye itdi D.

II.

136b ğazel ħānden-i bārbed ez zebān-ı ħusrev be-munāsib-i ħāl

Matla Beyit

3885 ħūn-ı ciger ki cām ile cāna mūdāmdur
bu ħamr ğayr-i ‘āşıķa iy dil ħarāmdur

Makta Beyit

3892 cānum⁹ çü bulduñ Şeker-i vaşlı Őukrini
iç hicr zehrini kim dem-i intikāmdur (Tülübaş, 2017: 294)

Altıncı bölümde yer alan ikinci ve son gazeldir. Toplam sekiz beyitten müteşekkildir. Gazel, Dîvân’da 123. sayfada LXIX numarasıyla verilmektedir. Mef’ülü fā’ilātü mefā’ilü fā’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Bu gazele geçilmeden önce mesnevînin son beyitleri Şu şekildedir:

3883 bu endîŐeyle ħalmıŐdı Őehen-Őāh
yudardı ħan ēderdi derd ile āh

3884 demādem düzdüĝince bārbed sāz
ğazel bu tarzda ħıurdu ser-āĝāz

Hüsrev önce Nastur adında kahinlik ve müneccimlik ilmine sahip bir rahibi ziyaret eder. Saltanat ve aşkla ilgili birtakım soruların cevabını merak etmektedir. Rahip, bu işerin biraz zaman alacağını fakat hayırla neticeleneceğini belirtir. Ecelle ilgili soruya ise bu ilmin yalnızca Allah katında olduğunu söyler. Hüsrev daha sonra Rum Kayseri’ni ziyarete gider. Amacı Behrām-ı Çobin’e karşı yardım istemektir. Hüsrev’i çok güzel aĝırlarlar. Bu arada Kayser’in Meryem adında dünyalar güzeli bir kızı vardır. Kayser kızını Hüsrev’le evlendirmek ister. Hüsrev gönülsüzdür ancak etrafındaki devlet büyükleri stratejik olarak evlenmesi gerektiğini söylerler. Hüsrev, Meryem’le isteksizce evlenir. Ardından Rum Kayseri büyük bir orduyu Hüsrev’in komutasına teslim eder. Böylece Hüsrev’in tahtını ele geçiren Behram’ın üzerine gidip onu mağlup ederler. İkinci kez tahta geçen Hüsrev, Şîrin’i hâlâ unutamamıştır. Hüsrev’in aşk acısı ve hasret çektiĝi anlarda Bārbed saz eşliğinde bu gazeli okumuştur.

YEDİNCİ BÖLÜMDE YER ALAN GAZELLER

Beşinci bölümden sonra en fazla gazel söylenen bölüm burasıdır. Bu bölümde toplam altı adet gazel bulunmaktadır.

I.

137b ğazel goften-i Şîrin be munāsib-i ħāl

Matla Beyit

3924 iy sefer ‘azmin ħılan cān eyle menzil gitme gel
çün dil ü cānsın ħoma bî-cān ü bî-dil gitme gel

Makta Beyit

3930 ‘aĝl ü Şabr u cān u ĝöñül kārbanı çağrıŐur¹⁰
sārbānuñ nide kim baĝlaya¹¹ maĝmil gitme gel (Tülübaş, 2017: 297)

Yedinci bölümün ilk gazelidir. Yedi beyitten müteşekkildir. Gazel, Dîvân’da 147. sayfada CXIV numarasıyla verilmektedir. Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazele giriş yapılmadan önce mesnevîde yer alan beyitler Şu şekildedir:

⁹ cānum: Şeyhî

¹⁰ çağrışur: Şeyhî’nüñ D.

¹¹ sārbānuñ nide kim baĝlaya: hastedür iy sārbān baĝlama D.

3922 atı gönlün getürdi başua yas
dy imdi bu güne bağrua aş bas

3923 bu resme sağular sağup dr ağlar
sınuğın bu güzel gzliyle bağlar

şirin, Hüsrev'den ayrıldıktan sonra ok büyük bir pişmanlık ve acı ekmektedir. Cenaze törenlerinde yapıldığı gibi elleriyle göğsüne ve yüzüne vurarak ağlamakta adeta yas tutmaktadır. şite böyle bir vaziyet ierisinde Hüsrev'in dönmesi temennisıyla dilinden "gitme gel" redifli bu gazel dökülmüştür.

II.

139b gzel hnden-i mehn bn be-munsib-i hl

Matla Beyit

3970 dirg gul-i dehr hrına degmez
felek hummı hamri humrına değmez

Makta Beyit

3976 cihn řayd-ı ser-peneñ olursa biñ yıl¹²
ecel şirinn bir şikrına değmez (Tülübaş, 2017: 300)

Bu bölümdeki gazel de yedi beyitten oluşmaktadır. Gazel, Dvn'da 132. sayfada LXXXV numarasıyla verilmektedir. Fa'ln fa'ln fa'ln fa'ln kalıbıyla yazılmıştır. Gazel başlamadan önce mesnevde yer alan beyitler şu şekildedir:

3968 ne hacet 'kil olana fağat
Ölüm hli yter pend  naşat

3969 olurken bend-i tenden cmı zd
bu bir a beyt ma'nsın kıılır yd

Mesnevdeki hikyede şirin, Hüsrev'in sevdasıyla yüreği yandıktan sonra teselli bulmak iin halası Mehın Bnu'ya gider. Mehın Bnu ona birtakım nasihatler verir. Aradan zaman geer ve Mehın Bnu amansız bir hastalığa yakalanır. şirin'i yanına ağırır ölümün yaklaşmakta olduğunu ve kendisinden sonra tahta gemesini ister. şirin'e son nasihatlerini gazel formunda dile getirmiştir.

III.

142a gzel goften-i şirin der hasret-i husrev

Matla Beyit

4047 arr almadı cnumda 'azm-i yr derem
bu kr--brı şaı bigi tür-mr derem

Makta Beyit

4053  hl  l ile gnlm¹³ şu'r olmazmış
bu ře'r-i çi'rini pes nice bir çi'r derem (Tülübaş, 2017: 306)

Gazel yedi beyitten müteşekkildir. Gazel, Dvn'da 150. sayfada CXVIII numarasıyla verilmektedir. Mef'ln fe'ltn mef'ln fe'ln kalıbıyla yazılmıştır. Gazel başlamadan önceki mesnev beyitleri şu şekildedir:

¹² biñ yıl: şeyh D.

¹³ gönlüm: şeyh D.

4045 diledi terk êde ol tâc ü tahtı
diyâr-ı yâra tarta baht ü rahtı

4046 bu sevdâdan çü aqdı başa hâlât
bu ebyâtı idindi vird-i evkât

Mehin Bânu öldükten sonra Şîrin, Ermen diyarının yeni melikesi olmuştur. Saraya döndükten sonra tüm bu şatafat içerisinde yüreğinde derin bir acı olduğunu anlar. Kasrına döner ve kalbinde Hüsrev'in acısı vardır. Onu hâlâ unutamamıştır. Hasret içerisindeyken dilinden bu gazel dökülür.

IV.

ğazel goften-i şāvūr ez-zebân-ı şîrin be-ğusrev

Matla Beyit

146a 4160 iy şabâ ger menzil-i cânâna kılsañ güzer
gülşen-i cândur gözümde gözle rüşen kıl nazar

Makta Beyit

4164 bu demâdem¹⁴ âh u yaşum gönli taşına anuñ
şol dem êdiser eşer kim kılmaya benden eşer (Tülübaş, 2017: 314)

Yedinci bölümdeki dördüncü gazel beş beyitten müteşekkildir. Gazel, Dîvân'da 124. sayfada LXX numarasıyla verilmektedir. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazele giriş yapılmadan önceki mesnevî beyitleri şu şekildedir:

4158 çü şeh 'ışkına şaldı baht u rahtı
mübârek bâda geldi tâc ü tahtı

4159 kuluñ gidüp kalurken ol dil-efgâr
bu hasret-nâmeyi êderdi tekrar

Şîrin, durumunu anlatmak için Şāvūr'u Hüsrev'e gönderme kararı alır. Bu arada Behram'ın ölüm haberi de Hüsrev'e gelmiştir. Şāvūr, Hüsrev'in yanına gelince Şîrin'in özlem duygularını göstermek amacıyla bu gazeli söylemiştir. "İy sabâ, ger menzil-i cânâna güzer kılsañ; gülşen-i cândur gözümde gözle, nazar rüşen kıl." Yani "Ey sabah yeli, eğer sevgilinin menziline geçersen gözlerini iyi aç da benim gözümle bak, çünkü orası canımın gül bahçesidir." demiştir.

V.

146b ğazel goften-i bārbed ez-zebân-i ğusrev

Matla Beyit

4181 yine yüz luţf ile nesîm-i şimâl
cân dimağına vèrdi bûy-ı visâl

Makta Beyit

4187 iy mübeşşir bu şükrâne
baş u cân al ne ola mâl ü menâl (Tülübaş, 2017: 316)

Yedinci bölümdeki beşinci gazel de yedi beyitten müteşekkildir. Gazel, Dîvân'da 146. sayfada CXI numarasıyla verilmektedir. Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazele geçilmeden önceki mesnevî beyitleri şu şekildedir:

¹⁴ bu demâdem: Şeyhî'nün bu D.

4179 buyurdı Őeh ki ũta bārbed ‘ūd
ser-āgāz eyleye elhān-ı dāvūd

4180 çün oldu söz ile ‘ūdi Őeker-rīz
bu resme dēdi Çi‘r-i ‘iŐret-engīz

Őāvur, Őīrin’in hasret duygularını anlatınca Hüsrev ağlamaya baŐlamıŐ ve derin bir hüzne kapılmıŐtır. Ardından Őāvur, Őīrin’in ayrılıktan sonraki piŐmanlıđını dile getirir. Hüsrev bunu büyük bir müjde olarak kabul eder. Hemen bir eğlence meclisi tertip edilmesini ister. Mecliste Bārbed, müzik aletleri eşliğinde bir melodiyle Hüsrev’in duygularını anlatmak amacıyla bu gazeli okumuştur.

VI.

147a ğazel goften-i bārbed ez-zebān-i ĥusrev be-munāsib-i ĥāl

Matla Beyit

4189 yil bigi bir Őubh ‘azm-i kūy-ı yār ētsem gerek
ol havāyile dimāgum müşk-bār ētsem gerek

Makta Beyit

4195 tevbe vū zūhd ü Őalāh ile bulımadum felāh
Őimdiden ğerū¹⁵ melāmet iĥtiyār ētsem gerek (TülübaŐ, 2017: 316-317)

Yedinci bölümdeki son ğazel yedi beyitten oluşmaktadır. ğazel, Dīvān’da 140. sayfada XCIX numarasıyla verilmektedir. Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün kalıbıyla yazılmıştır. ğazelden önceki mesnevī beyti Şu Şekildedir:

4188 henüz eriŐmedin ĩavline maĥta‘
diline bu ğazelden geldi maĥla‘

Buradaki ğazel bir önceki ğazelin devamı niteliğindedir. Bārbed, Hüsrev’in duygularını anlattığı bir önceki ğazelin sonuna gelince ara vermeden hemen yeni bir ğazel okumaya baŐlar. Bu bölümde Bārbed tarafından aynı mecliste arka arkaya okunan iki ğazel dikkat çekmektedir.

SEKİZİNCİ BÖLÜMDE YER ALAN GAZELLER

Bu bölümde üç adet ğazel yer almaktadır.

I.

153a ğazel be-munāsib-i ĥāl

Matla Beyit

4365 iy kimyā-nazar baña sözün güher yēter
yaşum yüzüm yüzüñden ıraĥ la‘l ü zer yeter

Makta Beyit

4371 her dem ki Őoĥbet ēde ĥayālūñle Őeyĥī‘ye
ķanlı yaŐı Őarāb u kebāb-ı ciger yeter (Tülübaş, 2017: 329-330)

Sekizinci bölümde yer alan ilk ğazeldir. ğazel, Dīvān’da 121. sayfada LXIV numarasıyla verilmektedir. Mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün kalıbıyla yazılmıştır. Şair son beyitte kendi mahlasını söylemiştir. ğazel başlamadan önceki mesnevī beyitleri ise Şu Şekildedir:

4362 velī ferhād-ı miskīn zār ü giryān
turur Őīrin öñinde mest ü ĥayrān

¹⁵ Őimdiden ğerū: ĥāzır ol Őeyĥī D.

4363 maḥabbet şerbetinden deng ü medhüş
ne gevher kendüzin kıldı ferāmüş

4364 hemîn taḥsîn éder ü âferîn-bâd
bu birkaç beyt ma'nasın kıılır yâd

Gazel öncesi mesnevî hikâyesinde Şîrin'in süte olan düşkünlüğü anlatılmıştır. Şîrin süt içmeyi çok sevmektedir. Bu sebeple Şâvur'u karşısına alır ve ona içerisinde taze süt akıtılabilecek bir kanal yapabilmenin mümkün olup olamayacağını sorar. Şâvur ona Ferhâd adında usta bir mühendisin bu işi yapabileceğinden bahseder. Ferhâd, Şîrin'in huzuruna çıkınca onun güzelliği karşısında kendinden geçer. Adeta büyülenir. Şîrin'in isteğini hemen yerine getirir. Hizmetinin karşılığı olarak ona altın, gümüş ve değerli mücevherler sunarlar. Ancak onun gözü bu armağanları görmemektedir. Bu kıymetli mücevheratın bir kısmını Şîrin'in ayaklarına saçar diğer kısmını dağıtır ve kendini çöllere atar. Daha sonra dilinden bu gazel dökülür.

II.

154b gazel goften-i ferhâd be-munâsib-i hâl

Matla Beyit

4418 biñ yıl çekerse 'ışk gamından ğarâmeti
yoĝ gönlümüñ bu miḥnete bir dem nedâmeti

Makta Beyit

4423 kıaddi ḥayâli sâye-i tûbâ şalar ne ğam
hicrân odı kıoparsa başuma kıyâmeti (Tülübaş, 2017: 333-334)

Sekizinci bölümde yer alan ikinci gazeldir. Gazel, Dîvân'da 191. sayfada CXCIV numarasıyla verilmektedir. Me'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Altı beyitten oluşmaktadır. Gazel başlamadan önceki mesnevî beyitleri şu şekildedir:

4415 o kıurdı derd ile eş'âr-ı mevzün
ki leylâ işidürse ola mecnün

4416 geçüp âhı felek dervâzesinden
cihân tölmiş idi âvâzesinden

4417 işit bu sözi ol âvâzelerden
ki cân ü dil ter ola tâzelerden

Bu bölümde Ferhâd aşk acısıyla kendisini kaybetmiştir. Baktığı her yerde Şîrin'i görmektedir. Onun aşkıyla dünya zevklerinden vazgeçer. Hiçbir şey onu tatmin etmemektedir. Bu acıyla kendisini çöllere atar. Günlerce çöllerde yol yürür. Bu öyle bir yürüyüştür ki karşısına bir engel ya da duvar çıkarsa sadece çarptığı zaman fark etmektedir. Çünkü gözlerinin önünde sadece Şîrin vardır. Ölmekten bile korkmamaktadır. Burada ölümü bile zevkle arzuladığı görülmektedir. Sahrada Şîrin'in aşkıyla ağzından bu bölümdeki gazel dökülmüştür.

III.

157a gazel goften-i ferhâd be-munâsib-i hâl

Matla Beyit

4485 müselsel zülfi boynuma şalaldan bend-i sevdâyı
belâ dâmında ser-gerdân benem rüsvâ vü şeydâyı

Makta Beyit

4491 gözi evvelden aldı 'aql ü şabr u cān ü dil rāhtın¹⁶

ne bulur gam çerisi kim kıılır her laḥza yağmāyı (Tülübaş, 2017: 338-339)

Sekizinci bölümde yer alan son gazeldir. Yedi beyitten oluşmaktadır. Gazel, Dîvân'da 188. sayfada CLXXXIX numarasıyla verilmektedir. Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Bu beyit de Ferhâd'ın ağzından söylenmiştir.

4484 éderken nāle vü efgān u feryād

bu ebyātuñ kıılır ma'nāsını yād

Ferhâd'ın ahvali tüm dünyaya yayılır. İnsanlar, Ferhâd'ın destanını dilden dile anlatmaktadır. Bunu duyan Hüsrev hemen sahraya bir haberci göndererek Ferhâd'ın bulunmasını ister. Amacı ona tuzak kurmaktır. Haberci çölde Ferhâd'ı görür. Ferhâd o esnada yukarıdaki gazelin beyitlerini okumaktadır. Bu gazeli duyan haberci yer yüzünde eğer gerçek bir hükümdar varsa o da bu adam olmalı diye düşünür. Onun aşkına hayran kalır. Hatta Ferhâd'ın arkasında iki adım atmayı bile şeref sayar.

Ferhâd haberciyle birlikte Hüsrev'in huzuruna gelir. Onun sorduğu bazı sorulara cevaplar verir. Hüsrev ondan sert kayaların olduğu Bîsütun dağına geçit yapmasını ister. Eğer başarır Şîrin'den uzak duracaktır. Ferhâd dağa Şîrin'in tasvirlerini de yapmaktadır. İşi başarıyla yaparken Şîrin de onu ziyarete gider. Şîrin ona gül suyundan yapılmış serin bir içecek ikram eder. Ferhâd yaptığı işe daha bir şevkle sarılmaktadır. Hüsrev bunu öğrenince Ferhâd'dan kurtulmak için bir plan yapar. Kötü kalpli yaşlı bir koca karıyı Ferhâd'a gönderip Şîrin'in öldüğü yalanını söyler. Ferhâd bunu duyunca acıyla kendini dağdan aşağı atıp hayatına son verir.

ONUNCU BÖLÜMDE YER ALAN GAZELLER

Bu bölümde beş adet gazel bulunmaktadır.

I.**194a gazel ḥānden-i şîrin be-munāsib-i ḥāl****Matla Beyit**

5574 yine yüz 'izzet ile şāh gelür

güneşe ḥarf urıcı māh gelür

Makta Beyit

5580 ḳamu fermānına muṭī'am līk

āh kim ta'atüm günāh gelür (Tülübaş, 2017: 418)

Bu gazel yedi beyitten oluşmaktadır. Gazel, Dîvân'da 124. sayfada LXXI numarasıyla verilmektedir. Fe'ilātün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazel başlamadan önceki mesnevî beyti şu şekildedir:

5571 bu nūr ile göricek şāhı Şîrin

êürdi māha nār-ı āhı Şîrin

5572 içinden 'ışık sevdāsı idüp cūş

ṭurımadı yıkıldı oldu bî-hūş

5573 direcek kendüzini vardı elden

diline geldi ma'nā bu gazelden

¹⁶ dil rāhtın: Şeyhî'den D.

Ferhâd'ın ölümünden sonra Hüsrev, Şîrin'e istihza yollu bir taziye mektubu yollar. Şîrin Ferhâd için matem tutmaktadır. Bu esnada Hüsrev'in eşi olan Meryem de aniden vefat eder. Şîrin de istihza yollu bir taziye mektubunu Hüsrev'e yollar. Hüsrev tekrardan barışma yolları aramaktadır. Fakat Şîrin, Hüsrev'in gönderdiği Şâvur'u azarlayıp gönderir. Aradan zaman geçince Hüsrev bir mecliste Şeker adında bir kadınla yakınlaşır. Onunla Şîrin'i unutacağını tahmin eder. Şâvur'u da Şîrin'in sohbetinden men eder. Şîrin bu olaylardan sonra çok müteessir olur. Aşk acısıyla muma ve pervâneye hitâbı vardır. Sonra elini Yüce Allah'a açıp bir münâcâtta bulunur. Ardından Hüsrev av sebebiyle Şîrin'in köşkünün olduğu beldeye gelir. Akşam olunca Hüsrev kendini kaybetmiş bir halde Şîrin'in köşküne doğru yola koyulur. Şîrin onun haberini alınca heyecanla ağzından bu gazel dökülür.

II.

ğazel hânden-i nigîsâ ez-zebân-ı şîrin be-munâsib-i hâl

Matla Beyit

212b 6125 kapuñdan özge bulunmadı çün penâh bañâ
uş işigüñ tozıdur şimdi secde-gâh bana

Makta Beyit

6131 bu renc ü miñnete şefkât yoğ ise vây beni¹⁷

be derde ü hasrete raħm étmez iseñ âh bana (Tülübaş, 2017: 458)

Bu kısımdaki gazel de yedi beyitten oluşmaktadır. Gazel, Dîvân'da 88. sayfada III numarasıyla verilmektedir. Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazel başlamadan önceki mesnevî beyti şu şekildedir:

6123 nigârın arķun arķun açdı râzı
nigîsâ ile kıldı perde-bâzı

6124 çü kavlin muṭribe tefhîm kıldı
ğazel bu tarz ile ta'lîm kıldı

Gazel başlamadan önceki hikâye kısmında Hüsrev'in Şîrin'e yalvardığı kısımlar bulunmaktadır. Şîrin o bölümlerde naz yapmaktadır. Hüsrev oldukça müteessir olarak Şîrin'in köşkünden ayrılır. Şâvur'a dert yanar. Şâvur da ona teselli verir. Şîrin ise çok pişman olur. Yola koyularak Hüsrev'in ardınca gider. Hüsrev de Şîrin'i anma amacıyla bir meclis tertip etmektedir. Bu mecliste Nigîsâ, Şîrin'in duygularına tercüman olma amacıyla melodi eşliğinde bu gazeli Hüsrev'e okumuştur. Şîrin af dilemektedir. Demiştir ki: "(Ey Sevgili!) Kapından başka sığımlabilecek bir yer olmadığı için, (senin kapının) eşiğinin tozu da benim için ibâdet edilecek bir yerdir."

III.

ğazel hânden-i bârbed ez-zebân-ı husrev be-munâsib-i hâl

Matla Beyit

214a 6170 nesîm-i dōst mıdur ya havâ-yı cân ola mı
dimâğı tâzeleyen bü-yı dil-sitân ola mı

Makta Beyit

6176 çü yoğ cihânda başuma¹⁸ kapuñdan özge penâh
ger âsitin ele girmezse âstân ola mı (Tülübaş, 2017: 461)

¹⁷ beni: Şeyhî D.

¹⁸ çü yoğ cihânda başuma: hâyâtda Şeyhî'ye çün yoğ D.

Bu gazel de yedi beyitten oluşmaktadır. Gazel, Dîvân'da 192. sayfada CXCVI numarasıyla verilmektedir. Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazelden önceki beyitler şunlardır:

6167 ne kışşa kılsa hâlüm dili taqrîr
gâzelde ol hadîşî eyle tefsîr

6168 hemân-dem urdı 'üdâ bârbed çeng
kılup sâzına süz u âhî âheng

6169 düzüp şî'rin maqâm-ı âşnâdan
muhayyer kıldı 'uşşâkı nevedan

Aynı mecliste Bârbed, eline saz alıp musiki eşliğinde uşşak makamıyla Hüsrev'in duygularına tercüman olmak için bu gazeli okumuştur.

IV.

215b gâzel hânden-i nigîsâ ez zebân-ı şîrin be-munâşib-i hâl

Matla Beyit

6215 ne kayğu kılca cânuma saçunuñ pîç ü tâbından
gözüm gönlüm çü rüşendür cemâlün âftâbından

Makta Beyit

6221 elâ iy sâkî-i bâkî ki mest eyledün âfâkı
n'ola bir cür'a feyz êtseñ bize luţfuñ¹⁹ şarabından (Tülübaş, 2017: 464-465)

Onuncu bölümde yer alan dördüncü gazel de yedi beyitten müteşekkildir. Gazel, Dîvân'da 163. sayfada CXLIII numarasıyla verilmektedir. Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazelden önceki mesnevî beyitler şu şekildedir:

6213 dikince Bârbed âhından âheng
Nigîsâ aldı eline gine çeng

6214 eriş di kavlı-i Şîrinden işâret
ki şâha bu gâzel vère bişâret

Gazel, Şîrin'in Hüsrev'e duygularını anlatmak amacıyla Nigîsâ'nın ağzından musikî eşliğinde okunmuştur. İlk beyitte şöyle denilmiştir: "Cânuma saçınun pîç ü tâbından ne kılca kaygu. Çü gözüm gönlüm cemâlün âftâbından rüşendir." Yani "Canıma (sevgilinin) saçının kıvrımı ve parlaklığından nasıl kıl kadar kaygı (gelebilir)? Çünkü gözüm, gönlüm (onun) yüzünün güzelliğinin güneşi sayesinde parlaktır."

V.

217b gâzel hânden-i bârbed ez-zebân-ı husrev be-munâşib-i hâl

Matla Beyit

6277 dün saçı zulmın uzatdıysa bu ser-gerdânına
uş bugün 'adli yüzi rahm êtdi rahmet cânına

¹⁹ n'ola bir cür'a feyz êtseñ bize luţfuñ: n'ola Şeyhî'ye içürsen leb-i la'lün D.

Makta Beyit

6283 niceme dermāndeyem derd ü²⁰ belā-yı 'ışk ile

ger vèrem bu derdi nā-merdem cihān dermanına (Tülübaş, 2017: 469)

Onuncu bölümdeki beşinci ve son gazel de yedi beyitten müteşekkildir. Gazel, Dîvân'da 176. sayfada CLXVIII numarasıyla verilmektedir. Fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazel başlamadan önceki mesnevî beyti şu şekildedir:

6275 kuşandı Bârbed ney bigi hâli

gine 'ūdına vèrdi gūş-mâli

6276 tareb-engîz kavlı ile düzüp sâz

münāsib bir gazel êtdi ser-âgâz

Bu gazel Bârbed tarafından Hüsrev'in duygularını anlatmak amacıyla bir ezgi eşliğinde okunmuştur. Bu gazelden sonra Hüsrev ile Şîrin kavuşurlar. Dügün kararı alınır. Medâyin ehlinin büyükleri dügün için davet edilir. Mesnevîde Hüsrev'in hazinelerinin, tahtının ve altın sofrasının tasvir edildiği görülmektedir. Görkemli bir dügünle evlenirler. Son kısımlarda ise Büzürgümid adındaki bilgeye Hüsrev'in birtakım soruları bulunmaktadır. Bu sorular Allah'ın mârifeti, hayat, tabiat ve kainatla ilgili meseleler hakkındadır. Ardından hikâye son bulur.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin'inde tespit edilen toplam gazel sayısı yirmi yedidir. Bu gazelleri işlenen tema bağlamında ele aldığımız zaman üç ayrı kategoriye ayırmak mümkün olacaktır:

İlk kategoride yer alan gazeller, eğlence meclisinde tertip edilen, belli bir ezgi eşliğinde musikîşinâslar tarafından okunan, (özellikle Bârbed ve Nigîsâ) Hüsrev ile Şîrin'in ruhsal durumuna uygun olarak seçilmiş gazellerdir. İstisnâî de olsa doğrudan Hüsrev ya da Şîrin tarafından okunduğu da olmuştur. Bu gazellerde genel olarak ilk gazele başlayan kişi Hüsrev ya da onun adına gazel okuyan Bârbed'dir. Onun gazeline karşılık olarak çoğunlukla aynı redifle cevap verenin Şîrin veya onun adına gazel okuyan Nigîsâ olduğu görülmektedir. Özellikle beşinci bölümde yer alan gazeller bu tip gazellere örnek teşkil etmektedir. Beşinci bölümdeki birinci ve ikinci gazeller, üç ve dördüncü gazeller, beş ve altıncı gazeller ile yedi ve sekizinci gazeller bu niteliktedir. Onuncu bölümdeki iki- üç, dört ve beşinci gazeller de bu nitelikte olup burada söze ilk başlayan Şîrin adına Nigîsâ olmuş, Bârbed de Hüsrev adına yanıt vermiştir.

Diğer bir kategoride ele alabileceğimiz gazel tipi de kahramanların tek başlarına okudukları gazellerdir. Bunlar da belli bir ezgi eşliğinde zaman zaman da Bârbed ya da Nigîsâ tarafından kahramanlar adına okunmuştur. Bu gazellerin özellikle özlem duygularının ağırlık kazandığı anlarda veyahut acı, keder, gözyaşı ve hüznün kahramanları esir aldığı anlarda okunduğu görülmektedir. Bu tip gazellere ilk olarak ikinci bölümde yer alan Şîrin'in adına bir müzisyen tarafından okunan gazelde rastlamaktayız. Ardından üçüncü bölümdeki ilk gazelde ve altıncı bölümdeki birinci ve ikinci gazellerle yedinci bölümdeki beş ve altıncı gazellerde Hüsrev'in Şîrin'e olan hasretinin dile geldiğini görmekteyiz.

Son olarak eserde yer alan kahramanlardan herhangi biri tarafından özellikle de Ferhâd tarafından okunmuş olan gazeller bulunmaktadır. Bu gazeller belli bir melodi eşliğinde ya da eğlence meclisinde okunmazlar. Bu gazellerin ilki, ilk bölümde Hüsrev tarafından söylenmiştir. Ardından yedinci bölümün ikinci gazeline Mehin Bânu'nun vefat etmeden önce okuduğu gazel de bu kategoride karşımıza çıkmaktadır. Yine yedinci bölümde Şîrin tarafından söylenmiş olan üç ve dördüncü gazeller de bu bağlamda ele alınmalıdır. Sekizinci bölümün ilk üç gazeli ise Ferhat'ın yalnızlık duygusuyla okuduğu gazeller olup yine bu kategorideki gazellere örnek teşkil etmektedir. Bu tip gazellere son olarak onuncu bölümün ilk gazeline Şîrin'in ağzından rastlamaktayız.

²⁰ derd ü: Şeyhî D.

Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin'inde yer alan gazeller, aynı zamanda sanatçının Dîvân'ında da bulunmaktadır. Bu gazellerin Hüsrev ü Şîrin'den mi Dîvân'a, veyahut Dîvân'dan mı Hüsrev ü Şîrin'e alındığı hususunda kesin bir hüküm sahibi olmak mümkün değildir. Hüsrev ü Şîrin'de ve Dîvân'da yer alan gazelleri birbirleriyle karşılaştırdığımız zaman üç adet gazelin her iki eserde de hiçbir değişim olmadan birebir aynı şekilde yer aldığı görülmektedir. İkinci bölümde yer alan birinci gazel ile sekizinci bölümde Ferhâd dilinden söylenmiş birinci ve ikinci gazeller bu niteliktedir.

Sanatçının her iki eserde de yer alan yirmi yedi gazelinden yirmi dördünün arasında bazı farklılıkların olması, üzerinde durulması gereken bir meseledir. Bu farklardan en belirginini mahlas kullanımıyla ilgilidir. Hüsrev ü Şîrin'de yalnızca birinci ve sekizinci bölümdeki ilk gazelerde şairin mahlasına rastlamaktayız. Geri kalan yirmi beş gazelde mahlas kullanılmadığı görülmektedir. Burada şairin mesnevî kahramanlarını ön plana çıkarmak için böyle bir yöntemi tercih ettiğini söyleyebiliriz. Bunun dışında, şairin mahlas kullanmadığı mesnevînin beşinci bölümünde yer alan dördüncü, sekizinci bölümünde yer alan ikinci ve onuncu bölümünde yer alan birinci gazellerin Dîvân'da bulunduğu bölümlerde de aynı şekilde mahlas kullanılmadığı görülmektedir. Muhtemelen bu gazeller mesnevî için yazılmış sonradan Dîvân'a taşınmıştır.

Şairin Dîvân'ında mahlaslı olarak karşımıza çıkan ancak mesnevîsinde mahlasın olmadığı beyitlerdeki farklılıklar şu şekildedir:

- 1- Mesnevîde üçüncü bölümde ilk sırada yer alan gazelin 2017 numaralı beytinin Dîvân'da makta beyit olarak mahlaslı şekilde verildiği görülmektedir. Mesnevî beytinde yer alan "Yâ Râb!" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 2- Mesnevîde beşinci bölümde yer alan birinci gazelde 2990 numaralı hüsn-i makta beytinin Dîvân'da mahlaslı olarak verildiği görülmektedir. Mesnevî'de yer alan "Pür eyle cām-ı meyi cām-ı cem getir sâkî" dizesinin Dîvân'da "Pür eyle cām-ı cem'i Şeyhî'ye sun iy sâkî" şeklinde yer aldığı görülmektedir.
- 3- Mesnevîdeki beşinci bölümde yer alan ikinci gazelin 3012 numaralı beytinden önce Dîvân'da hüsn-i makta olan ilave bir beytin daha yer aldığı görülmektedir. Bu beyitte de mahlas kullanılmıştır. "Göñül ü cân dilegin bulmuş idük iy Şeyhî/ İreli şâh-ı cevân-baht-ı kām-rānumuza"
- 4- Mesnevîde beşinci bölümde yer alan üçüncü gazelin 3027 numaralı beytindeki "gönlüm" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 5- Mesnevîde beşinci bölümde yer alan beşinci gazelin 3130 numaralı beytindeki "gönlüm" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 6- Mesnevîde beşinci bölümde yer alan altıncı gazelin 3139 numaralı beytindeki "ağzı" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 7- Mesnevîde beşinci bölümde yer alan yedinci gazelin 3220 numaralı beytindeki "seher" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 8- Mesnevîde beşinci bölümde yer alan sekizinci gazelin 3229 numaralı beytindeki "tenlere" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî'ye" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 9- Mesnevîde altıncı bölümde yer alan ilk gazelin 3555 numaralı beytindeki "eyle etmiş idi" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî'ye itdi" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 10- Mesnevîde altıncı bölümde yer alan ikinci gazelin 3892 numaralı beytindeki "cānum" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 11- Mesnevîde yedinci bölümde yer alan birinci gazelin 3930 numaralı beytindeki "çağrışur" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî'nün" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 12- Mesnevîde yedinci bölümde yer alan ikinci gazelin 3969 numaralı beytindeki "biñ yıl" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî" biçiminde olduğu görülmüştür.
- 13- Mesnevîde yedinci bölümde yer alan üçüncü gazelin 4053 numaralı beytindeki "gönlüm" ifadesinin Dîvân beytinde "Şeyhî" biçiminde olduğu görülmüştür.

- 14- Mesnevîde yedinci bölümde yer alan dördüncü gazelin 4164 numaralı beytindeki “bu demâdem” ifadesinin Dîvân beytinde “Şeyhî’nüñ bu” biçiminde olduğu görülmüştür.
- 15- Mesnevîde yedinci bölümde yer alan beşinci gazelin 4184 numaralı makta beytinin Dîvân’da hüsn-i makta beyit olarak verildiği görülmektedir. Dîvân’da bu gazelin sonuna mahlaslı bir beyit daha ilave edilmiştir: “Eydüñ içsün Ĥarâmî gözlerine/ Ki itdi biñ Şeyhî bigi Ĥamî Ĥelâl.”
- 16- Mesnevîde yedinci bölümde yer alan altıncı gazelin 4195 numaralı beytindeki “şimdiden gèrü” ifadesinin Dîvân beytinde “ĥâzır ol Şeyhî” biçiminde olduğu görülmüştür.
- 17- Mesnevîde sekizinci bölümde yer alan üçüncü gazelin 4491 numaralı beytindeki “dil râhtın” ifadesinin Dîvân beytinde “Şeyhî’den” biçiminde olduğu görülmüştür.
- 18- Mesnevîde onuncu bölümde yer alan ikinci gazelin 6133 numaralı beytindeki “beni” ifadesinin Dîvân beytinde “Şeyhî” biçiminde olduğu görülmüştür.
- 19- Mesnevîde onuncu bölümde yer alan üçüncü gazelin 6176 numaralı beytindeki “çü yok cihânda başuma” ifadesinin Dîvân beytinde “ĥayâtda Şeyhî’ye çün yok” biçiminde olduğu görülmüştür.
- 20- Mesnevîde onuncu bölümde yer alan dördüncü gazelin 6221 numaralı beytindeki “n’ola bir cür’a feyz êtseñ bize luĤfuñ” ifadesinin Dîvân beytinde “n’ola Şeyhî’ye içürsen leb-i la’lün” biçiminde olduğu görülmüştür.
- 21- Mesnevîde onuncu bölümde yer alan dördüncü gazelin 6221 numaralı beytinde yer alan “derd” ifadesinin Dîvân beytinde “Şeyhî” biçiminde olduğu görülmüştür.

Şeyhî’nin Hüsrev ü Şîrin’i ile Nizâmî’nin eseri arasında en belirgin farklılık; Şeyhî’nin mesnevîlerin arasına konunun akışına göre yerleştirmiş olduğu gazellerdir. Mesnevîlerde yer alan gazellerin amacı, kendi içinde kafiyeli beyitlerden kaynaklanacak tekdüzeliği kırmaktır. (Rypka, 1968: 177) Nizâmî’nin eserinde her ne kadar lirizmin arttığı bölümler olmuş olsa da bu kısımlar gazel formunda söylenmemiştir. Nizâmî’nin eseri baştan sona kadar aynı ölçü ve aynı biçimle tekdüze olarak devam etmiştir. Dankoff’a göre bunun sebebi Nizâmî’nin “Vîs ü Râmîn”in yazarı Fahrüddin Gurgânî’yi kendisine örnek almasıdır. Bu mesnevîde Râmîn, sevdiğine şiirler okuyan bir âşık olsa da gazel ve benzeri farklı türlerden uzak durmuştur. (Dankoff, 2014:206) Oysa ki en eski mensur Türk edebî metinleri arasında yer alan Uygurlar’a ait Altun Yaruk’ta bile manzum lirik parçalara rastlanmaktadır. (Gabain, 2007:243-250) Boratav’a göre Anadolu ve Azerbaycan’daki Türk âşıklar ve Özbekistan’daki bahşılar mensur destanlarına lirik parçalar eklemişlerdir. (Boratav, 1964: 31) Mesnevîlere gazel yerleştirme geleneğine ise ilk olarak Anadolu’da Ahmet Fakih’in Kitâbu Evsâfu Mesâcidü’ş-Şerîfe adlı eserinde, daha sonra Kemâloğlu’nun Ferah-nâme’si, Abdî’nin Câmesb-nâme’si ve Hamdî’nin Mevlîd-i Nebî’sinde rastlanmaktadır. (Dankoff, 2014:209) Bu noktada Şeyhî’nin Türk edebiyatında süregelen farklı edebî türleri bir arada kullanma geleneğine bağlı kaldığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akar, M. (1995). “Fuzûlî'nin Leylî vü Mecnûn'u Üzerine Bazı Düşünceler”. *Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri, 4-5 Nisan 1995 İstanbul*, Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, (3): 165-171.
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî Dîvânı*, Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Biltekin, H. (2003). *Şeyhî Dîvânı, İnceleme- Tenkitli Metin- Dizin*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Boratav, P. N. (1964). *Philologiae Turcicae Fundamenta. C. 2*, Weisbaden: Steiner.
- Çulhaoğlu, G. (2002). *Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin Mesnevîsindeki Aşk İlişkileri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dankoff, R. (Ekim-Kasım-Aralık 2014). “Aşk Hikâyelerinde Lirizm: Farsça ve Türkçe Mesnevilerde Gazelin Kullanımı” (Averbek, Çev.) *UHİVE Cilt 2- Sayı 5*, 183-211.
- Güneş, M. (Kasım 2014). Kütahyalı Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin'i, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi- Kütahya Özel Sayısı*, 1-6.
- “Mesnevî”, Çiçekler, M., (2004). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C. 29, S.127-128, 320). Ankara.
- “Mesnevî”, Ateş, A., (1971). *İslâm Ansiklopedisi-MEB Yayınları*, (C. 8, S. 127). İstanbul.
- Mazıoğlu, H. (1974). *Ahmed Fakîh, “Kitâbu Evsâfî Mesâcidi”-ş-şerîfe,* Ankara: TDK Yayınları.
- Rıza, R. (2004). *Nizami Gencevi- Xosrov ve Şîrin*, Bakı: Lider Neşriyyat.
- Rypka, J. (1968). *History of Iranian Literature*, Dordrecht: D. Reidel.
- Timurtaş, F. K. (1963). *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin'i*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Timurtaş, F. K. (1968). *Şeyhî-Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Turan, L. (2006). Mesnevîyi Gazelle Okumak: Hüsrev ü Şîrin'deki Gazeller ve İşlevleri, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XI*, 136-155.
- Turan, L., Kütük, R. (2009). Türk Mesnevî Geleneğinde Gazelin Kullanımı, *Turkish Studies V4*, 636-682.
- Tülübaş, T. (2017). *Hüsrev ü Şîrin, Metin-Dil Özellikleri- Gramatikal Dizin*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Ünver, İ. (Temmuz-Ağustos-Eylül 1986). “Mesnevî”, *Türk Dili- Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri)*, 432, 445-446.
- Von Gabain, A. (2007). *Eski Türkçe'nin Grameri*. (Çev. Akalın, M.). Ankara: TDK Yayınları.